

## NIEUWSTE GESCHIEDENIS

M. Jansen, *De industriële ontwikkeling in Nederland 1800-1850* (Dissertatie Utrecht 1998, Reconstructie nationale rekeningen; Amsterdam: NEHA, 1999, 430 blz., f69,90, ISBN 90 5742 024 4).

Het onderzoek voor deze dissertatie vond plaats in het kader van het project 'reconstructie van de nationale rekeningen van Nederland 1800-1940', dat in de jaren negentig door Jan Luiten van Zanden aan de Vrije Universiteit werd aangevangen en later aan de Universiteit Utrecht werd voortgezet. Inmiddels is een reeks dissertaties, artikelen, working papers en syntheses in het kader van dit project verschenen. Alleen al vanwege het wetenschappelijke productievolume moet worden gesproken van één van de meest succesvolle programmatisch opgezette historische onderzoeksprojecten van de laatste jaren. Het hele project, en dit boek in het bijzonder, kan worden gezien als een gevolg van de knuppel die twee toen nog jonge aan de VU verbonden historici, Richard Griffiths en Jan de Meere, in het begin van de jaren tachtig in het economisch-historische hoenderhok gooiden. In diverse polemische publicaties werd het beeld van het stagnerende en lethargische economische leven in Nederland in de eerste helft van de negentiende eeuw ter discussie gesteld. Waar de discussie tot dan toe was gegaan over de oorzaken van de economische stagnatie —'omstandigheden' versus 'psychische factoren'—, werd nu de *communis opinio* zelf bestreden: er was wel degelijk economische groei en ondernemersinitiatief; Nederland was niet 'achterlijk', maar 'anders'; er zou zelfs sprake zijn geweest van enige moderne industrialisatie; en met de levensstandaard in die tijd viel het ook wel mee. Veel meer dan een prikkelende hypothese kon deze kritiek echter niet zijn, omdat er geen kwantitatieve gegevens beschikbaar waren over de nationale economische prestaties. Alleen door een reconstructie van het nationale inkomen en het nationaal product (de twee zijden van de nationale rekeningen) konden betrouwbare uitspraken over groei of stagnatie — en mogelijke verklaringen daarvoor— worden gedaan, zo beargumenteerden Griffiths en De Meere. Uiteindelijk resulteerde dit in het pionierproject waaraan Jan Luiten van Zanden leiding ging geven en dat in samenwerking met de Rijksuniversiteit Groningen werd uitgebouwd tot één van de onderzoekthema's van het N. W. Posthumus instituut, de nationale onderzoeksschool voor economische en sociale geschiedenis.

In zijn dissertatie heeft Jansen zich in alle opzichten dienstbaar gemaakt aan het grote nationale-rekeningen project van zijn promotor, zozeer zelfs dat het boek nauwelijks als afzonderlijke publicatie te lezen en te beoordelen valt. Het boek is in zekere zin te beschouwen als een zeer dikke bijlage bij al verschenen en nog te verschijnen syntheses van het project. Zoals de titel van het project aangeeft, gaat het in de eerste plaats om de reconstructie van rekeningen, uiteraard met het doel om tot een betrouwbaarder interpretatie te komen, maar het verzamelen van gegevens en het ordenen daarvan in het raamwerk van de nationale rekeningen was het hoofddoel. De nadruk in het boek ligt dan ook ten eerste: op het verzamelen van cijfers over productievolumes, productiewaarden, prijzen en werkgelegenheid in een aantal industriële bedrijfstakken die bepalend worden geacht voor de industriële ontwikkeling van Nederland tussen 1800 en 1850, ten tweede: op de herleiding van dat soort cijfers waar die ontbreken door omrekeningen en extrapolaties uit indirecte of partiële gegevens en ten derde: op aan deze cijfers uitgevoerde bewerkingen om ze in het keurslijf van de nationale rekeningen te krijgen (daarin gelden immers alleen de toegevoegde waarden).

Dit alles gaat gepaard met uitgebreide methodologische verantwoordingen. Men moet hier-

over niet te licht denken: in veel gevallen ontbraken de meest elementaire gegevens en moest uitgebreid archiefonderzoek worden verricht, waarna ingewikkelde berekeningen moesten worden uitgevoerd. Dit laatste was alleen mogelijk dankzij de moderne spreadsheet-techniek. Wat er aan cijfermateriaal in het boek wordt gepresenteerd zijn steeds de bewerkte gegevens, zoals die zijn geprepareerd voor invoering in het model van de nationale rekeningen. Dat levert heel veel waardevol materiaal op, maar het boek had mijns inziens aan betekenis gewonnen als Jansen dichter bij de bronnen was gebleven door de cijferreeksen te publiceren zoals die in bepaalde archiefbronnen werden aangetroffen. Al dit archiefonderzoek is nu in feite voor eenmalig gebruik geschied. Een bronnenkritische uitgave van de gegevens had de bruikbaarheid van het werk sterk vergroot.

De cijfermatige reconstructies in het boek zijn in hoofdzaak opgebouwd op basis van onderzoek in drie bedrijfstakken: de metaalnijverheid, inclusief de (houten!) scheepsbouw, de textielnijverheid en de voedings- en genotmiddelenindustrie. In een slothoofdstuk wordt nog aandacht besteed aan enkele kleinere industrietakken: de papierijverheid, de chemische industrie en de leernijverheid. Anders dan de titel suggereert, laten de beschrijvingen per bedrijfstak zich niet lezen als samenhangende bedrijfsgechiedenissen, met aandacht voor de ontwikkeling van product- en factormarkten, productiewijzen of institutionele factoren. Alles draait om de reconstructie van productie- en toegevoegde waarden. In dit opzicht is het boek niet vergelijkbaar met het standaardwerk van J. A. de Jonge uit 1968 over de industrialisatie in Nederland in de negentiende eeuw, waarin juist veel informatie is te vinden over bedrijfstaksgewijze ontwikkelingen. Het ligt in de aard van het nationale-rekeningenparadigma dat er weinig aandacht is voor het onderscheid tussen bedrijven die op traditioneel-ambachtelijke of modern-industriële wijze produceerden, of voor de regionale verscheidenheid. Al met al is dit boek qua probleemstelling en uitwerking nogal beperkt, hoezeer ook onnoemelijk veel werk is verzet bij het verzamelen en bewerken van de gegevens.

De conclusie is buitengewoon interessant: de *communis opinio* van de oudere generatie, hoofdzakelijk opgebouwd uit kwalitatieve gegevens en om die reden door Griffiths en De Meere als onvoldoende onderbouwd terzijde geschoven, wordt door deze kwantitatieve exercitie volkomen bevestigd: er was nauwelijks industriële groei in de eerste helft van de negentiende eeuw; de effecten van de moderne industrialisatie bleven beperkt, omdat die in hoofdzaak plaatsvonden in enkele door de overheidspolitiek kunstmatig gecreëerde enclaves. In het licht van de hierboven geschetste ontstaansgeschiedenis van het project is dat een opmerkelijke uitkomst.

Ad Knotter

J. Joor, *De adelaar en het lam. Onrust, opruiing en onwilligheid in Nederland ten tijde van het Koninkrijk Holland en de inlijving bij het Franse Keizerrijk (1806-1813)* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2000; Amsterdam: De Bataafsche leeuw, 2000, 864 blz., ISBN 90 6707 520 5).

Dit is typisch één van die proefschriften die tweeërlei reacties oproepen: positieve bij liefhebbers van feiten, gebeurtenissen en verhalen en negatieve bij de voorstanders van de grote lijn en de brede verbanden. Eveneens is dit één van de werken die ons een andere kijk op een bepaald aspect van de geschiedenis geeft. Concreet gezegd gaat het om de houding van de